

NAMANGAN DAVLAT
UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-9]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

09.00.00-FALSAFA
journal.namdu.uz
PHILOSOPHICAL

SUBMADANIYAT YOSHLARNING "IJTIMOIYLASHUV" OMILI

Raximova Dildora Abzalovna – Farg‘ ona davlat universiteti tadqiqotchisi. Fan va texnologiyalar universiteti “Ijtimoiy fanlar kafedrası” katta o‘ qituchisi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada submadaniyatning yoshlar ijtimoiylashuvidagi o‘ rni va ahamiyati ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qilingan. Yoshlarning muayyan submadaniyatga qo‘ shilishi orqali ijtimoiy tajriba, qadriyatlar, me‘yorlar, xulq-atvor va muloqot shakllarini o‘ zlashtirish jarayonlari yoritiladi. Shuningdek, submadaniyatning yoshlar dunyoqarashi, ijtimoiy identifikatsiyasi, mustaqil fikrlashi va jamiyatdagi faolligiga ta‘siri ochib beriladi. Raqamli muhit sharoitida virtual submadaniyatlarning ijtimoiylashuv jarayonidagi imkoniyatlari va ehtimoliy cheklovlari tahlil qilinib, yoshlarning ijtimoiy moslashuvini ta‘minlashdagi konstruktiv submadaniyatlarning ahamiyati asoslanadi.

Kalit so‘ zlar: submadaniyat, yoshlar, ijtimoiylashuv, qadriyat, identifikatsiya, ijtimoiy tajriba, muloqot, raqamli muhit, yoshlar faolligi, ijtimoiy moslashuv.

СУБКУЛЬТУРА КАК ФАКТОР «СОЦИАЛИЗАЦИИ» МОЛОДЕЖИ

Аннотация: В статье анализируется роль и значение субкультуры в социализации молодежи с социально-философской точки зрения. Подчеркиваются процессы ассимиляции социального опыта, ценностей, норм, поведения и форм коммуникации посредством включения молодежи в конкретную субкультуру. Также раскрывается влияние субкультуры на мировоззрение, социальную идентификацию, самостоятельное мышление и активность молодежи в обществе. Анализируются возможности и возможные ограничения виртуальных субкультур в процессе социализации в цифровой среде, обосновывается важность конструктивных субкультур в обеспечении социальной адаптации молодежи.

Ключевые слова: субкультура, молодежь, социализация, ценности, идентификация, социальный опыт, коммуникация, цифровая среда, молодежная активность, социальная адаптация.

SUBCULTURE IS A FACTOR OF "SOCIALIZATION" OF YOUTH

Abstract: This article analyzes the role and significance of subculture in the socialization of youth from a socio-philosophical point of view. The processes of assimilation of social experience, values, norms, behavior and forms of communication through the inclusion of young people in a particular subculture are highlighted. The impact of subculture on the worldview, social identification, independent thinking and activity in society of young people is also revealed. The possibilities and possible limitations of virtual subcultures in the process of socialization in the digital environment are analyzed, and the importance of constructive subcultures in ensuring the social adaptation of young people is substantiated.

Keywords: subculture, youth, socialization, value, identification, social experience, communication, digital environment, youth activity, social adaptation.

KIRISH. Yoshlar submadaniyati muammosi XX asrning 50-yillari o‘ rtalaridan boshlab fan sohasida tadqiq qilina boshlangan. An‘anaviy jamiyatlarning taraqqiyot dinamikasi asosan retrospektiv tajribaga va ajdodlar an‘analarining vorisiyligiga asoslanganligi bois, yoshlar madaniyati fenomeni modernizatsiyalashgan, ya‘ni “texnogen sivilizatsiya” sharoitidagi dinamik jamiyatlarga xos ijtimoiy hodisa sifatida talqin etiladi. Agar tarixiy taraqqiyotning avvalgi bosqichlarida ijtimoiy subyektlarning yosh xususiyatlariga ko‘ ra madaniy differensiyalashuvi (estetik did, musiqiy afzalliklar va xulq-atvor me‘yorlarining bir xilligi sababli) kuzatilmagan bo‘lsa, bugungi kunda ushbu jarayonda tub o‘ zgarishlar kuzatilmoqda. Xususan, avlodlararo muloqotda qadriyatlar tizimi, vizual identifikatsiya (moda), kommunikativ strategiyalar hamda umumiy turmush tarzi bo‘ yicha keskin farqlanish yuzaga kelayotgani ko‘ rinib turibdi.

ADABIYOTLAR SHARHI. Submadaniyat va yoshlar ijtimoiylashuvi masalasi xorijiy hamda mahalliy tadqiqotlarda turli yo‘ nalarida o‘ rganilgan. Xususan, E. Erikson yoshlarning identifikatsiya jarayonini, P. Bourdieu ijtimoiy va madaniy kapitalning shakllanishini, M. Maffesoli esa yoshlar guruhlari va submadaniy jamoalarning ijtimoiy xususiyatlarini tahlil qilgan. D. Hebdige submadaniyatni jamiyatdagi ramziy qarshilik va madaniy ifoda shakli sifatida

izohlagan. Mahalliy tadqiqotlarda esa yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi, ijtimoiy faolligi va madaniy qadriyatlarni o'zlashtirish masalalariga ustuvor e'tibor qaratilgan. Mazkur maqolaning boshqa tadqiqot ishlaridan farqi submadaniyatni faqat madaniy hodisa sifatida emas, balki yoshlarning ijtimoiylashuvini ta'minlovchi omil sifatida kompleks ijtimoiy-falsafiy tahlil qilishidadir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Tadqiqotda submadaniyatning yoshlar ijtimoiylashuviga ta'sirini ochib berishda dialektik, tizimli, qiyosiy va aksiologik yondashuvlardan foydalaniladi. Shuningdek, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, kuzatish hamda sotsiologik so'rov metodlari qo'llanilgan. Mazkur metodlar orqali yoshlarning submadaniy guruhlarga qo'shilish motivlari, qadriyatlarni o'zlashtirishi, ijtimoiy identifikatsiyasi va jamiyatga moslashuv jarayonlari kompleks o'rganiladi.

MUHOKAMAMA VA NATIJALAR. «Yoshlar ko'pincha ba'zi moqobil madaniyatlarning sub'ekti sifatida paydo bo'ladi (va ko'pincha o'tmishga aylangan yoki o'z xarakterini o'zgartirgan), madaniyatning ushbu sohasining belgilar tizimi mafkuraviy spekulatsiya va ommaviy axborot vositalariga murojaat qilish obyekti sifatida batafsil o'rganiladi, yoshlarni hisobga olmagan holda»[1]. Yoshlar madaniyati o'ziga xos sotsial fenomen sifatida shaxsning fiziologik akseleratsiyasi hamda ijtimoiylashuv jarayoni davomiyligining proporsional bo'lmagan tarzda uzayishi natijasida yuzaga kelishi kuzatiladi (ayrim hollarda 30 yoshgacha). Mazkur holat modernizatsiyalashgan jamiyatdagi kasbiy kompetensiyalarni egallash va ta'lim bosqichlarining uzoq muddatli xarakter kasb etishi bilan izohlanadi.

Yoshlik iqtisodiy mustaqillik va to'liq ijtimoiy mustaqillikka erishilmagan o'tish davri sifatida tavsiflanadi. Psixologik determinatsiya subyektning "kattalar" olamiga intilishini ko'rsatsa-da, institutsional darajada uning "o'smirlik" maqomida saqlanib qolishi kuzatiladi. Intellektual salohiyatning erta shakllanishiga qaramasdan, funksional yetuklikka erishish imkoniyatlarining kechikishi subyektning institutsional jarayonlardagi ishtirokini cheklaydi.

Yoshlar submadaniyatining shakllanishi ijtimoiy rollar determinatsiyasining noaniqligi hamda statusli identifikatsiya inqirozi bilan bevosita korrelyatsiya hosil qiladi. Ontogenetik nuqtayi nazardan mazkur bosqich shaxsning ijtimoiy maqom izlash strategiyasi va istiqboldagi sotsial rollarni "reproduktiv modellash" jarayoni sifatida kvalifikatsiya qilinadi. Bunda bo'sh vaqt yagona avtonom ijtimoiy makon vazifasini o'tab, nafaqat kommunikativ platforma, balki o'ziga xos "ijtimoiy o'yin" poligoniga aylanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ushbu bosqichda kommunikativ-tashkilotchilik kompetensiyalarining shakllanmasligi, kelgusida shaxsning ijtimoiy mas'uliyatdan begonalashuviga sabab bo'lishi aniqlandi.

Dinamik ijtimoiy o'zgarishlar sharoitida an'anaviy oilaviy institutning ijtimoiylashuv funksiyalari transformatsiyaga uchrab, avlodlararo kognitiv va qadriyatli uzilish kuzatilmoqda, bu esa katta avlod ijtimoiy tajribasining aktual voqelik bilan nomutanosibligida namoyon bo'ladi. Mazkur disfunksiya natijasida yoshlar subyektlarining mikro-ijtimoiy muhitdan begonalashuvi va muqobil identifikatsiya shakllarini izlashi orqali norasmiy guruhlarga integratsiyalashuv jarayoni jadallashishi aniqlandi. Ushbu norasmiy tuzilmalar shaxsga ijtimoiy maqom va guruhli tegishlilik hissini ta'minlansa-da, individuallikning guruh me'yorlariga bo'ysundirilishi hisobiga submadaniy bir xillikni shakllantiradi. Binobarin, umumqabul qilingan sotsial normalarga nisbatan ambivalent munosabat va marginal mavqe bilan tavsiflanuvchi mazkur submadaniy qatlamlar potensial ravishda deviant xulq-atvor strategiyalarini generatsiya qilishga moyilligi bilan kvalifikatsiya qilinadi.

Ko'plab yoshlar guruhlari o'zining g'ayritabiiy xulq-atvori, noodatiy tashqi ko'rinishi va jamiyatda qabul qilingan eski qarashlarni inkor etishi bilan ajralib turadi. Bunday muhitda asosiy e'tibor faqat huzur-halovatga (gedonizmga) qaratiladi. Insonning faqat lazzat ortidan quvishi uning xulq-atvorini belgilaydigan asosiy omilga aylanadi. Mantiqsiz qarashlar asosida shakllangan bu qadriyatlar axloqiy qoidalarining yemirilishiga va natijada yoshlarning tarbiyasi buzilib, noto'g'ri yo'llarga kirib ketishiga sabab bo'ladi.

Shaxs darajasida submadaniy integratsiya jarayoni ko'pincha o'z-o'zini past baholash hamda ijtimoiy-jismoniy identifikatsiya inqirozini bartaraf etish (kompensatsiya qilish) vositasi bo'lib xizmat qiladi. Muayyan submadaniy guruhga mansublik shaxsga o'ziga xos individuallik va yangi ijtimoiy statusga ega bo'lish hissini beradi. Mazkur hodisaning ijtimoiy-psixologik asosi norasmiy turmush tarzining emotsional jihatdan jozibadorligi bilan izohlanadi. Zero, bunday guruhlar rasmiy institutlardan farqli o'laroq, shaxsning ijtimoiy mas'uliyati va maqsadli faoliyati bo'yicha minimal darajadagi talablarni ilgari surishi bilan ajralib turadi.

Yoshlar submadaniyati dominant milliy madaniyat tizimi doirasida shakllanuvchi, biroq qadriyatlar iyerarxiyasi, me'yoriy standartlar va xulq-atvor modellari bilan farqlanuvchi ijtimoiy guruhning o'ziga xos ekzistensial uslubi hamda kognitiv qarashlar majmuasi sifatida tavsiflanadi. Agar umumiy madaniyat ijtimoiy subyektlar faoliyatini tartibga soluvchi universal qadriyatlar tizimi bo'lsa, submadaniyat muayyan demografik, etnik yoki ijtimoiy omillar ta'sirida yuzaga kelib, bazaviy madaniyatni inkor etmagan holda, uning ayrim segmentlarini o'ziga xos tarzda talqin qiladi. Mazkur jarayonda bazaviy madaniy stereotiplarning guruh ehtiyojlariga mos ravishda transformatsiyalashuvi va vakillar tomonidan ushbu o'zgartirilgan normativlarning o'zlashtirilishi kuzatiladi. Postindustrial taraqqiyot bosqichida submadaniyatlarning ko'payishi shaxsning submadaniyatga mansublikni mustaqil tanlashi yoki o'zgaruvchan ijtimoiy muhitga moslashishi

zaruratini yuzaga keltirmoqda. Shu nuqtayi nazardan, yoshlar submadaniyati zamonaviy jamiyatning fundamental ijtimoiy-madaniy fenomeni sifatida kvalifikatsiya qilinadi.

Yoshlar submadaniyatlari fenomeni uzoq vaqtlar davomida fanda “deviatsiyalar”, submadaniy hamjamiyatlar esa yoshlarning ijobiy ijtimoiylashuviga xavf sifatida qaralgan. Shu bilan birga, ta’kidlash lozimki, yoshlar submadaniyati jamiyatda ustuvor bo’lgan madaniyat doirasida yangi madaniyat emas, balki faqatgina yoshlarga jamiyatning sharoitlariga moslashishga ko’ maklashuvchi qayta ishlangan mahsulotdir. Madaniyatshunoslik va ijtimoiy psixologiya fanlari doirasida yoshlar submadaniyati shaxs ijtimoiylashuvi va ijtimoiy moslashuv mexanizmi sifatida tadqiq etiladi. Dominant madaniyatga integratsiyalashuv jarayonining ziddiyatli tabiati submadaniyatlarning yoshlar uchun identifikatsiya va ijtimoiy himoya funksiyalarini bajarishini taqozo etadi.

Globallashuv sharoitida hayot tarzi modellarining polimorfik xarakteri yoshlar submadaniyati dinamikasini tadqiq etishning nazariy-metodologik dolzarbligini oshirmoqda. Shu sababli, XX asrning ikkinchi yarmidan e’tiboran mazkur soha sotsiologik va psixologik tadqiqotlarning ustuvor yo’nalishi sifatida e’tirof etilib, uning genezisini tushuntiruvchi konseptual interpretatsiya modellari tizimlashtirilgan. Birinchi guruhga submadaniyat XX asrning oxirgi choragida avlodlar o’rtasida paydo bo’lgan ziddiyatning bevosita oqibati deb hisoblagan mualliflar (L. Foyer, K. Manngeym) kiradi.

Ikkinchi guruhga bir ijtimoiy guruhga mansub bo’lgan individlar o’rtasida hissiyotlar va kechinmalar umumiyliги kuzatilsa submadaniyatlar paydo bo’ladi deb hisoblagan tadqiqotchilar (J. Makleyn, M. Breyk) kiradi.

Mutaxassislarning uchinchi guruhi (E.Toffler) submadaniyatlarni postindustrial jamiyat tuzilmalari shakllanishi yakunlanganida jamiyat rivojlanishining ma’lum bosqichida paydo bo’lgan tarixiy fenomen deb hisoblashadi.

To’rtinchi guruh mualliflari submadaniyatlar paydo bo’lishi ijtimoiy-siyosiy omillar yig’indisining ta’siri bilan bog’liq deb hisoblashadi. Shunday qilib, “submadaniyati, xususan yoshlar submadaniyati turlicha talqin qilinadi. Ko’plab tadqiqotchilar o’zining submadaniyat fenomeni haqidagi tushunchalarini har bir vaziyatda submadaniyat deb nomlash uchun sabablarga asoslanib ishlab chiqishadi”[2]. Yoshlar submadaniyati subyektlar tomonidan jamoaviy identifikatsiyaning anglanishi hamda muayyan me’yoriy-kognitiv tizim va xulq-atvor modellarining o’zlashtirilishi bilan tavsiflanuvchi ijtimoiy-madaniy fenomendir. Estetik yoki ijtimoiy determinatsiyaga ega omillar negizida shakllanuvchi ushbu assotsiativ tuzilmalarning aksiologik mazmuni maxsus simvolik atributika tizimida namoyon bo’ladi. Urbanistik va ezoterik tabiatga ega mazkur lokal tizimlar dominant madaniyat doirasida muqobil mental xususiyatlarni shakllantirib, shaxs ijtimoiylashuvini ta’minlovchi mexanizm vazifasini o’ taydi.

Zamonaviy yoshlar submadaniyati o’ziga xos aksiologik tizim va kognitiv qiziqishlar majmuini ifodalovchi muqobil madaniy fenomen sifatida tavsiflanadi. Uning tipologik klassifikatsiyasi estetik-musiqiy, vizual-badiiy, sport va aksilmadaniy yo’nalishlarni qamrab oladi. Institutsional tuzilmalar shaxs ijtimoiylashuvi jarayonida konformistik xulq-atvor modellarini stimullashtirsa-da, yoshlar tomonidan ijtimoiy ishtirok shakllarining mustaqil tanlanishi va ushbu huquqning submadaniy institutlar vositasida himoya qilinishi kuzatiladi. Xususan, V.I.Chuprov, Yu.A.Zubok va K.Uilyams tadqiqotlarida integratsiyalashuvning quyidagi differentsial turlari tizimlashtirilgan:

1) Jamiyatga integratsiya muvaffaqiyatsizligi yoshlarni integratsiya muqobil yo’llarini izlash va mehnat orqali o’zining salohiyatini ro’yobga chiqarish hamda yoshlar submadaniyati doirasida (bu esa qonunbuzarliklar bilan bog’liq holda) o’zini namoyon etish o’rtasida qiyin tanlov amalga oshirish zaruriyatiga olib keladi.

2) Ijtimoiy me’yorlar yoshlarning xulq-atvorini ijtimoiy tartibga soluvchi vositalari bo’lib, ularni guruhlariga birlashtiradi, ijtimoiy tuzilmaning kengayishini ta’minlab, jamiyatni guruhlarining bir-biri bilan aloqalarini ta’minlash tizimi sifatida jamiyatdagi faoliyatini qo’llab-quvvatlaydi.

3) Ammo institut umuman yoshlar va ularning alohida guruhlarining maqsadi va manfaatlarini himoya qilishdan to’xtasa, u holda ziddiyatlar paydo bo’ladi. Katta hayotga kirib kelishdagi tengsizlik va keyinchalik o’z imkoniyatlarini ro’yobga chiqarish bilan bog’liq ziddiyatlar tufayli ijtimoiy mobillik pasayishi va jamiyat hayoti doirasidan chiqib ketishi xavfi yuzaga keladi.

Yoshlar qatlamining jamiyat strukturasi va turli sotsial guruhlar tarkibiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuv jarayoni ekzogen va endogen omillar majmuasi bilan belgilanib, bunda subyektning ijtimoiy identifikatsiyasi hamda referent guruh qadriyatlariga daxldorlik darajasi fundamental ahamiyat kasb etadi. Madaniy qadriyat va me’yoriy andozalarning individual hamda jamoaviy ongda transformatsiya qilinishi ijtimoiy integratsiyaning barqaror madaniy platformasini shakllantiradi. Yoshlar submadaniyatlari o’zlarining qadriyatlar iyerarxiyasi va dunyoqarash modellarini turli reprezentativ shakllar orqali obyektivlashtiradi. Shu bilan birga, mazkur guruhlar faoliyatidagi deviantlik yoki delinkvent xulq-atvor ko’rinishlarining determinatsiyasi bevosita makrosotsium bilan integratsiyalashuv imkoniyatlarining cheklanganligi bilan tavsiflanadi. Shu sababli, submadaniy fenomenlarni tahlil qilishda bir yoqlama tanqidiy diskurs va subyektiv ishonchsizlikka asoslangan yondashuvlardan voz kechgan holda, ularning funktsional tabiatini xolis baholash lozimligi ko’rinib turibdi. 1.3-§ 1-jadvalga qarang.

1.3-§ 1-jadval

Yoshlar submadaniyatlari vakillari o'z e'tiqodlarini namoyon etishlari uchun ishlatadigan keng tarqalgan usullar	
Musiq	Ular o'z qadriyatlari, e'tiqodlari, his-tuyg' ulari va dunyoqarashini musiqa orqali ifoda etadilar. O'ziga xos musiqa janrlari, liriklar va ritmlar ularning e'tiqodlarini aks ettiradi. Masalan, pank musiqasi isyon va norozilikni, hip-hop esa ijtimoiy adolatsizlik va shahar hayotini aks ettiradi.
San'at	Ular graffiti, rasm, haykaltaroshlik, kino, teatr va boshqa san'at shakllari orqali o'z fikrlarini, his-tuyg' ularini va dunyoqarashini ifoda etadilar. Masalan, pank submadaniyati o'ziga xos graffiti va plakatlarini ishlatadi, bu ularning isyon va norozilikni ifoda etishini aks ettiradi.
Kiyim-kechak	Ular o'zlarining kiyim uslublari, aksessuarlari va soch turmaklash uslublari orqali o'z qadriyatlari va e'tiqodlarini namoyish etadilar. Masalan, gotik submadaniyati qora rangdagi kiyimlarni, qora sochlarni va bo'yanishda qora rangdan foydalanishni afzal ko'radi, bu ularning zulmat va sirli bo'lishga qiziqishini aks ettiradi.
Til	Bu ularning o'ziga xos madaniy guruh sifatida birlashishini va o'z e'tiqodlarini boshqalarga yetkazishini ta'minlaydi. Masalan, hip-hop submadaniyati o'ziga xos slanglarni va so'zlarni ishlatadi, bu ularning shahar hayotini va o'ziga xos madaniyatini aks ettiradi.
Xatti-harakatlar	Yoshlar submadaniyatlari o'ziga xos xatti-harakatlarga ega bo'lishadi. Ular o'zlarini o'ziga xos tarzda tutishadi, o'ziga xos marosimlarni o'tkazadilar va o'ziga xos qoidalarga amal qiladilar. Bu xatti-harakatlar ularning e'tiqodlarini aks ettiradi va ularni boshqa guruhlardan ajratib turadi.
Ijtimoiy faoliyat	Ba'zi yoshlar submadaniyatlari o'zlarining e'tiqodlarini ijtimoiy faoliyat orqali namoyish etadilar. Ular ijtimoiy adolat, ekologik muammolar va boshqa muhim masalalarni qo'llab-quvvatlash uchun namoyishlar, petisiyalar va boshqa faoliyatlarda qatnashadilar.

Yoshlar submadaniyatlari o'z e'tiqodlarini namoyish etish uchun ishlatadigan usullar doimo o'zgarib turadi va ularning shakllanishiga ko'plab omillar ta'sir qiladi. Ular yosh avlodning o'ziga xos qadriyatlari, e'tiqodlari va dunyoqarashini aks ettiradi va ularni kattalar dunyosidan ajratib turadi. "Yoshlarning o'ziga xos energiyasi va maksimalizmi tufayli ularning noroziligini bildirish shakli ba'zan haddan tashqari, buzg'unchi va kuchli antisotsial xarakterga ega bo'ladi. Inson yosh, baquvvat va sog'lom bo'lsa-da, uning e'tiborini asosan atrofdagi hodisalar va narsalar egallaydi"[3]. Yoshlar submadaniyatlarining ommalashuvi trendlar dinamikasi bilan belgilanib, bu referent guruhlar doirasida shaxslararo birlashuv va bo'sh vaqtni samarali o'tkazish uchun zamin yaratadi. Submadaniy ishtirok ko'pchilik hollarda subyektning ongli pozitsiyasidan ko'ra, oilaning moddiy holatiga bog'liq bo'lib, moddiy resurslar tanqisligi yoshlarning delinkvent tuzilmalar ta'siriga tushish xavfini oshiradi.

Zamonaviy oqimlarga xos bo'lgan "submadaniy diffuziya" hodisasi yoshlar uchun muqobil ijtimoiylashuv va ijtimoiy moshlashuv mexanizmlarini sinovdan o'tkazuvchi eksperimental maydon vazifasini o'taydi. Shu sababli, submadaniy o'ziga xosliklarni differentsiatsiyalash va ularning qadriyatlar ierarxiyasini tizimli o'rganish davlat yoshlar siyosatining kontseptual asoslarini takomillashtirishda fundamental ahamiyat kasb etadi.

Fikrimizcha, yoshlar submadaniyatlarining ijtimoiylashuviga ta'siri uchta kontseptual yo'nalishda namoyon bo'ladi: pozitiv tendensiya – konstruktiv ijtimoiy rollarni o'tkazish va ijodiy salohiyatni realizatsiya qilishni; ijtimoiy-negativ tendensiya – delinkvent tuzilmalar va addiktiv xulq-atvor modellariga integratsiyalashuvni; individual-negativ tendensiya esa ijtimoiy eskapizm hamda infantilizmni legitimlashtirishni ifodalaydi. Mazkur differentsial tendensiyalar yoshlar ijtimoiylashuvining ko'pchilik funksiyali va zid xarakterga ega ekanligidan dalolat beradi.

Yoshlar norasmiy birlashmalari o'ziga xos ijtimoiy-psixologik determinatsiyaga ega bo'lib, ularning identifikatsiyasi vizual stilistika, eksternal atributika, xulq-atvor modellari va lingvistik konstruksiyalarning simvolik reprezentatsiyasi orqali namoyon bo'ladi. Xususan, hippilar oqimiga xos bo'lgan tashqi ko'rinish elementlari erkinlik tushunchasining ontologik ifodasi sifatida, maxsus sleng tizimi esa g'arb madaniyatning xulq-atvor andozalarini o'tkazish vositasi sifatida talqin qilinadi. Shu bilan birga, mazkur guruhlarining lokatsiyalari o'xshash aksiologik qarashlarga ega subyektlarning guruhviy birdamlikni ta'minlovchi muloqot maydoni bo'lib xizmat qiladi.

Aksariyat yoshlar guruhlari rasmiy me'yorlarga nisbatan antisotsial xarakter kasb etsa-da, ularni antisotsial tuzilmalar sifatida baholash ilmiy jihatdan asossizdir. XXI asr boshlaridan e'tiboran yoshlar madaniyatida rekreativ faoliyatning diversifikatsiyalashuvi kuzatildi: parkur, graffiti, strit-dans va baykerlik kabi yangi yo'nalishlar negizida norasmiy

birlashmalar faollashdi. Mazkur guruhlar muayyan kiyinish etiketi, maxsus yig' ilish areallari va hordiq chiqarishning rituallashgan qoidalariga ega bo'lgan lokal submadaniyatlarni shakllantirsa-da, ishtirokchilarning ko'pchiligi o'zlarini ushbu guruhlarining institutsional a'zosi sifatida emas, balki muayyan faoliyatning havaskor subyekti sifatida belgilashi aniqlandi.

“Yoshlar submadaniyati umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilarining ijtimoiylashuviga ta'sir etuvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur fenomen bir vaqtning o'zida o'smirlarni dominant madaniy muhitdan ma'lum darajada izolyatsiyalash, shu bilan birga, mikro-guruh doirasida ijtimoiy rollar, me'yorlar va qadriyatlarni o'zlashtirishga xizmat qiladi. Tadqiqotlar natijasida submadaniy faollik darajasi ta'lim statusi (akademik ko'rsatkichlar past bo'lganda faollikning ortishi), yosh ko'rsatkichlari (16–17 yoshda o'sish, 21–22 yoshda esa pasayish bosqichi) va urbanizatsiya darajasi (shahar muhitida qishloq hududlariga nisbatan yuqori intensivlik) bilan bog'liq ekanligi aniqlandi”[4]. Yoshlar qadriyatlar iyerarxiyasining asosan rekreativ faoliyat, moda va ko'ngilochar industriya bilan cheklanganligi sababli, submadaniy oqimlarning tabiatida kognitiv yoki ijodiy yo'nalishlardan ko'ra, iste'molchilik va gedonistik xarakter ustuvorlik kasb etishi ko'rinib turibdi. O'quvchilarning estetik dunyoqarashi mediakontent, internet resurslari va musiqiy tendensiyalar ta'sirida o'ta soddallashgan shaklda shakllanib, ommaviy madaniyat hamda davriy nashrlar orqali tizimli ravishda rag'batlantirilishi tahlil qilindi.

Yoshlar havaskorlik va norasmiy guruhlarining ko'payishi o'smirlik va yoshlik davrining psixologik xususiyatlari bilan bog'liq bo'lib, bu yoshlarning ijtimoiy pozitsiyasini shakllantirish, mustaqillik va faoliyatini tashkil etishga intilishida namoyon bo'ladi. Submadaniyatlar modada ifodalangan tashqi ko'rinish, kiyinish va musiqa orqali yoshlar orasida tarqaladi; bu tabiiy tarqalish OAV, jamoat birlashmalari, nodavlat va tijoriy tashkilotlar faoliyati natijasida kuchayadi. Maktab va qo'shimcha ta'lim tizimida pedagogik strategiyalar – e'tiborsiz qolmaslik, nazoratsiz kirib borishni kutish va yoshlar faoliyatining tarbiyaviy salohiyatini tahlil qilish – submadaniyatning ijtimoiy-pozitiv imkoniyatlaridan foydalanishga xizmat qiladi. Yoshlar submadaniyatida o'ziga xos til, moda, san'at va xulq-atvor namunalari namoyon bo'lib, u asosan norasmiy madaniyat shaklida yoshlarni birlashtiradi va ularning ijtimoiy faoliyatiga ta'sir qiladi. Yoshlar submadaniyatlariga xos bo'lgan o'ziga xos lingvistik tizim – sleng, o'smirlar ijtimoiylashuviga ziddiyatli ta'sir ko'rsatib, avlodlararo muloqotdagi ziddiyatlarni vujudga keltiradi. Umumiy aksiologik qarashlar negizida shakllangan norasmiy birlashmalar asosan institutsional bo'lmagan muhitda yuzaga kelib, individning emotsional va ijtimoiy ehtiyojlarini qondiruvchi mexanizm vazifasini o'taydi. Mazkur norasmiy guruhlar o'smirlar uchun psixologik komfortni ta'minlash barobarida, ijtimoiy rollarni sinab ko'rish uchun fundamental platforma bo'lib xizmat qiladi.

Yoshlarning norasmiy birlashmalarga integratsiyalashuvi institutsional nazoratga nisbatan norozilik reaksiyasi hamda oilaviy muhitdagi emotsional bo'shliqni qoplash mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi. Demografik va ijtimoiy jihatdan turli xil xarakterga ega bo'lgan ushbu mikroguruhlar avtonom faoliyat yuritib, shaxsning referent mavqei hamda ijtimoiy e'tirofga bo'lgan ehtiyoji asosida iyerarxik tizimni shakllantiradi. Binobarin, yoshlar submadaniyalarining genezisi psixofiziologik transformatsiyalar va tashqi ijtimoiylashuv determinantlari o'rtasidagi murakkab dialektik bog'liqlik natijasidir.

«Ijtimoiylashuv – bu ma'lum rol va amaliy faoliyatni bajarish orqali insonni ijtimoiy amaliyotga qo'shish, ijtimoiy sifatlar, xususiyatlarni egallash, ijtimoiy tajribani o'zlashtirish va o'z mohiyatini anglashning murakkab, ko'p qirrali jarayoni»[5]. Bu murakkab va ko'p qirrali jarayon hayot davomida uzluksiz davom etadi, biroq eng qizg'in bosqichi o'smirlik davrida sodir bo'ladi, chunki aynan shu davrda asosiy qadriyat yo'nalishlari tanlanadi, ijtimoiy me'yorlar o'rganiladi va ijtimoiy xulq-atvor motivatsiyasi shakllanadi.

A.I.Yudina fikricha, «ijtimoiylashuvning to'liq konsepsiyasi erta o'smirlik davridagi shaxs rivojlanishining xususiyatlariga taalluqlidir, chunki bu bosqich o'z hayotidagi maqsadini tushunish, o'z taqdirini o'zi belgilash, ijtimoiy ma'qullash va boshqalar bilan tavsiflanadi. O'smirlik davriga kelsak, shaxsning ijtimoiylashuvini pedagogik qo'llab-quvvatlash alohida ahamiyatga ega, chunki bo'sh vaqt institutlari shaxsning ijobiy ijtimoiylashuvini ta'minlaydigan omillarning ta'sirini kuchaytiradigan ijtimoiylashuvning eng muhim instituti bo'lib qolmoqda»[6]. O'smirlarning ijtimoiy yetukligi oila, maktab, ommaviy axborot vositalari, yoshlar tashkilotlari va stixiyali guruhlar ta'sirida shakllanadi. Bu davrda ular o'z mustaqilligi va boshqalardan ajralib turishini isbotlashga intiladi, ijtimoiy yangiliklarni birinchi qabul qiluvchi guruh sifatida tengdoshlarning ta'siri ortadi.

“O'smirlar ikki tomonlama holatda: kattalar tomonidan nazorat qilinadi va bir vaqtning o'zida mustaqil qarorlar qabul qilishga harakat qiladi. Tengdoshlar bilan muloqot qadriyat va ideallarni shakllantirishda asosiy vosita bo'lib, guruhga mansublik psixologik xavfsizlikni ta'minlaydi. Shu bilan birga, o'smirlar o'z-o'zini anglash, bolalik qoidalarini inkor etish va yangi dunyoqarashni rivojlantirishga intiladi, xavf-xatarga moyilligi va qo'rquvning pastligi ularni faol va nostandart faoliyat izlashga undaydi”[7]. Bu xususiyatlar o'smirning ruhiyatida, uning xulq-atvori va faoliyatining tabiatida, voqelikka munosabatini shakllantirishda o'ziga xos iz qoldiradi. Atrofdagilar tomonidan oshib borayotgan talablar ta'sirida o'smir o'z imkoniyatlarini baholashga, uning shaxsiyatining qaysi jihatlarini shakllantirishga hissa qo'shishi yoki uning talablarini qondirishga to'sqinlik qilishini anglab yetishga muhtoj bo'lib, bu unga o'ziga xosligini

tasdiqlash va o' zini anglashda yordam beradi. Bu ehtiyojlar o' smirlarning submadaniyatlarni o' z ichiga olgan turli uyushmalarda o' zini topish istagida mujassamlangan.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, submadaniyat yoshlarning ijtimoiylashuv jarayoniga ta'sir ko' rsatuvchi muhim ijtimoiy-madaniy omillardan biridir. U yoshlarning muayyan qadriyatlar, me'yorlar, xulq-atvor shakllari va ijtimoiy tajribalarni o' zlashtirishiga, o' zligini anglash hamda ijtimoiy identifikatsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari submadaniyatlarning yoshlar ijtimoiy faolligi, muloqot madaniyati va jamoaviy hamkorligini rivojlantirishda konstruktiv imkoniyatlarga ega ekanligini ko' rsatadi. Shu bilan birga, ayrim destruktiv submadaniyatlar begonalashuv, ijtimoiy izolyatsiya va qadriyatlarga befarqlikni kuchaytirishi mumkin. Raqamli texnologiyalar rivoji sharoitida virtual submadaniyatlarning ta'siri yanada ortib bormoqda. Shuning uchun yoshlar submadaniyatini qo' llab-quvvatlashda milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg' unligini ta'minlash, media savodxonlikni oshirish hamda ijtimoiy faollikni rag' batlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Daminova M.A., Choriyeva M.M. Globallashuv jarayonida yoshlar muammosi // Central Asian Academic Journal of Scientific Research. Volume 2. Issue 6. 2022. – B.367.
2. Eliboyeva F.Z. Yoshlar submadaniyati va ijtimoiy hamjihatlik. // International scientific journal "Interpritation and research" Volume 1 Issue 4 2023. – B.157.
3. Sultanova Yu.A., Atamuratova B.Sh. Yoshlar subkulturasini va flesh-mob yuzaga kelgan ijtimoiy harakatlarning sotsiologik analizi // Central Asian Academic Journal of Scientific Research. Volume 2. Issue 8. 2022. – B.57.
4. Mamanov J.A. Yoshlar madaniyati tushunchasi va uning o' ziga xos xususiyatlari. Educational Research in Universal Sciences, 2 (13 SPECIAL), 2023. – B.383–390.
5. Соловарь прикладной социологии / Сост. К.В.Шульга; Редкол.: Г.П.Давидюк (отв.ред.) [и др.]. Минск. 1984. С.157.
6. Юдина А. И. Педагогическое сопровождение социализации подростков в сфере досуга // МНКО. 2013. №4 (41).
7. Yulchiboyeva, D. (2024). O' smirlik davri davriga xos psixologik o' zgarishlar. // Ilm-fan. T. 2, Выпуск 9, сс. 33–36.